

بررسی راهکارهای تربیتی زمینه‌ساز ظهور در نهادهای تربیتی

رقیه محمد امینی^۱

چکیده

امروزه بشریت بیش از هر زمان دیگری به منجی و نجات دهنده‌ای نیازمند است تا با عدالت و معنویت واقعی، دنیا را از ظلم و ستم رها کند. در این میان، آموزه‌های مهدویت و انتظار فرج امام مهدی (عج) امیدی روشن در دل مسلمانان ایجاد کرده و وظایف سنگینی را بر دوش منتظران در عصر غیبت نهاده است. یکی از مهم‌ترین این وظایف، تربیت نسلی منتظر و زمینه‌ساز ظهور است که در پرتو تعالیم و آموزه‌های مهدوی، بستر لازم برای ظهور منجی را فراهم سازند. نهادهای تربیتی به عنوان متولیان امر آموزش و پرورش، نقش کلیدی در این زمینه ایفا می‌کنند. از این رو، بررسی راهکارهای تربیتی زمینه‌ساز ظهور در نهادهای تربیتی از اهمیتی بسزا برخوردار است. تربیت نسل منتظر و زمینه‌ساز ظهور، امری ضروری برای تحقق اهداف عالیه مهدویت و برپایی حکومت عدل جهانی است. هدف از این پژوهش که به روش توصیفی-تحلیلی و با ابزار کتابخانه‌ای تدوین شده است، تبیین و بررسی راهکارهای تربیتی زمینه‌ساز ظهور در نهادهای تربیتی است. براساس یافته‌های این پژوهش، راهکارهای متعددی برای تربیت نسل منتظر و زمینه‌ساز ظهور در نهادهای تربیتی وجود دارد که از جمله آن‌ها می‌توان به تقویت باورها و اعتقادات دینی، پرورش اخلاق و فضایل انسانی، ارتقای دانش و بصیرت، تقویت مهارت‌های فردی و اجتماعی اشاره کرد. تربیت نسل منتظر و زمینه‌ساز ظهور، رسالتی خطیر بر عهده نهادهای تربیتی است که با به کارگیری راهکارهای مناسب و برنامه‌ریزی اصولی می‌توان به آن دست یافت.

واژگان کلیدی: تربیت، راهکار تربیتی، ظهور، نهادهای تربیتی، مهدویت.

^۱ طلبه سطح دو مدرسه‌ی علمیه حضرت نرجس سلام الله علیها ساری.

مقدمه

در سپهر هستی، وعده الهی مبنی بر ظهور منجی و نجات دهنده‌ای که با پرچم عدالت و معنویت، جهان را از ظلم و ستم رها خواهد ساخت، امیدی روشن در دل موحدان و منتظران درخشیده است. بی‌تردید، تربیت نسل منتظر و زمینه‌ساز ظهور، رسالتی خطیر و امری حیاتی در راستای تحقق این وعده الهی و برپایی حکومت عدل جهانی به شمار می‌آید. اما چگونه می‌توان نسلی را تربیت کرد که در پرتو آموزه‌های مهدوی، بستر لازم برای ظهور منجی را فراهم سازند و با آرمان‌های والای مهدویت همراه و همگام شوند؟ این پرسش، دغدغه‌ای مهم در اندیشه متفکران و دلسوزان جامعه مهدوی پدید آورده و ضرورت بررسی راهکارهای تربیتی زمینه‌ساز ظهور در نهادهای تربیتی را بیش از پیش آشکار ساخته است. بررسی این موضوع از منظر تعلیم و تربیت اسلامی، دریچه‌ای نو به سوی درک عمیق‌تر وظایف منتظران در عصر غیبت و نقش خطیر نهادهای تربیتی در تربیت نسلی منتظر و زمینه‌ساز ظهور خواهد گشود. در این راستا، با کاوش در آموزه‌های دینی، متون علمی و تربیتی و بررسی تجارب و الگوهای موفق، می‌توان به راهکارهای عملی و مؤثری برای نیل به این هدف والا دست یافت. اهمیت این موضوع از ابعاد گوناگون قابل تبیین است. نخست، آیات و روایات متعددی در منابع معتبر اسلامی بر ضرورت تربیت منتظران و زمینه‌سازی برای ظهور تأکید کرده‌اند. امام صادق علیه السلام فرمودند: «مَنْ سُرَّ أَنْ يَكُونَ مِنْ أَصْحَابِ الْقَائِمِ فَلْيَنْتَظِرْ وَ لْيَعْمَلْ بِالْوَرَعِ وَ مَحَاسِنِ الْأَخْلَاقِ وَ هُوَ مُنْتَظَرٌ؛ هر کس شادمان می‌شود به اینکه از یاوران حضرت قائم (عج) باشد، پس انتظار بورزد و بر اساس تقوی و خوش خلقی رفتار کند، در حالی که منتظر است».^۱ دوم، تربیت نسل منتظر، نقشی کلیدی در خنثی سازی توطئه‌ها و انحرافات در مسیر مهدویت ایفا می‌کند. در عصر غیبت، دشمنان همواره در تلاشند تا با ترویج شبهات و انحرافات، مسیر انتظار را به بیراهه کشانده و از ظهور منجی واقعی جلوگیری کنند. تربیت نسلی بصیر و آگاه، سد محکمی در برابر این توطئه‌ها خواهد بود و جامعه مهدوی را از گزند آسیب‌ها و چالش‌ها در امان خواهد داشت. سوم، تربیت نسل منتظر، زمینه‌ساز تحولات مثبت و اصلاحات اساسی در جامعه خواهد شد. نسلی که با آموزه‌های مهدوی پرورش یافته و در انتظار منجی موعود هستند، به طور طبیعی خواهان عدالت، معنویت، اخلاق و ارزش‌های والای انسانی خواهند بود. تلاش و کوشش چنین نسلی برای تحقق این آرمان‌ها، جامعه را به سوی سعادت و رستگاری رهنمون

^۱ النعمانی، الغبیه للنعمانی، ص ۲۰۰، ح ۱۶.

خواهد ساخت. بی‌تردید، غفلت از تربیت نسل منتظر و زمینه‌سازی برای ظهور، پیامدهای ناگواری به دنبال خواهد داشت. جامعه‌ای که از آموزه‌های مهدوی تهی باشد، در معرض انحرافات و چالش‌های متعددی قرار خواهد گرفت و تحقق آرمان‌های والای مهدویت به مخاطره خواهد افتاد. لذا، ضرورت انجام پژوهشی جامع و دقیق در زمینه راهکارهای تربیتی زمینه‌ساز ظهور در نهادهای تربیتی، بیش از هر زمان دیگری احساس می‌شود. این پژوهش با بررسی ابعاد مختلف این موضوع، می‌تواند گامی مهم در جهت تربیت نسلی منتظر و زمینه‌ساز ظهور بردارد و جامعه را به سوی رستگاری و سعادت ابدی رهنمون سازد.

در مورد پیشینه‌ی پژوهشی مقاله‌ی حاضر، می‌توان به مقالات زیر اشاره کرد:

✓ مقاله «راهکارهای تربیتی زمینه‌ساز ظهور؛ برگرفته از احادیث» به نویسندگی علی نقی فقیهی و همکاران، در این پژوهش می‌توان به تمهید شرایط رشد شخصیت افراد، معرفی تجربیات و الگوهای برتر مهدوی، فرهنگ سازی مهدوی و آسیب شناسی با هدف آسیب زدایی اشاره کرد.

✓ مقاله «بررسی تحلیلی- نظری راهکارهای بهبود عملکرد نهادهای تربیتی جمهوری اسلامی ایران در تربیت زمینه‌ساز ظهور» به نویسندگی یوسف ادیب و همکاران، در این مقاله به نهادهایی مانند آموزش و پرورش، دانشگاه، رسانه ملی، خانواده، شوراری فرهنگی- تربیتی دولتی، مساجد و حوزه‌های علمیه اشاره شده است و برای هر کدام از نهادها راهکارها و روش‌هایی را تبیین کردند.

✓ مقاله «راهکارهای تربیت اخلاقی زمینه‌ساز ظهور در آموزش و پرورش» به نویسندگی علی نقی فقیهی و همکاران، به ایجاد فضای اخلاقی در مدارس و محیط‌های آموزشی، محبت و احسان، روش‌های پرورش آگاهی و بصیرت اخلاقی، روش‌های پرورش گرایش‌ها و عادات مطلوب اخلاقی و روش‌های اصلاح رذایل، از جمله راهکارهای مورد تاکید در این پژوهش به شمار آورند.

وجه تمایز مقاله‌ی حاضر با مطالعات پیشین در این است که این مقاله به طور اخص به بررسی راهکارهای تربیتی زمینه‌ساز در نهادهای تربیتی می‌پردازد.

۱. مفهوم شناسی

در هر پژوهشی نیاز است تا واژگان کلیدی و پرتکرار از نظر لغوی و اصطلاحی مورد واکاوی قرار گیرد تا هر گونه ابهام از نظر خواننده برطرف گردد. در این مقاله نیز به بررسی واژگان تربیت و ظهور پرداخته خواهد شد.

۱-۱. تربیت

در لغت نامه های معتبر، برای واژه تربیت دو ریشه «رب» و «ربو» ذکر شده و برای هریک، معنای ویژه ای آمده شده است. راغب اصفهانی در کتاب مفردات خویش، در باب کلمات «ربا، یربوا، رباء» می نویسد:

«تربیت» (تربیت کردم)، از واژه «ربو» است و گفته اند اصلش از مضاعف کلمه «رب» (ربب) بوده است که حرف «باء» آن، برای تخفیف در لغت، به حرف «ی» تبدیل شده است. لغت «رب»، به معنای مالک، خالق، مدبر، سرور، منعم و مربی است؛ پس «رب» یعنی مالک و تربیت کننده.^۱

لغویان فارسی، واژه تربیت را به معنای پروریدن، سرپرستی و رهبری کردن، به فرجام رساندن، به تعالی و تکامل رساندن، از افراط و تفریط درآوردن و به اعتدال رساندن، دانسته اند و اگر موضوع تربیت، انسان باشد، به معنای فرهیختن انسان خواهد بود.^۲

تربیت، هدایت و اداره جریان ارتقایی و تکاملی بشر است؛ به گونه ای که به سوی «الله» جهت دهد. تربیت، احیای فطرت خداآشنای انسان، و پرورش ابعاد وجودی او در جهت حرکت به سوی بی نهایت است.^۳

«تعالی دادن و گسترش قوای عقلانی، به این معنا که از شخص تحصیل کرده انتظار می رود که کارها و عملکردها منطبق با موازین عقلانی و منطقی باشد.»^۴ قال رسول الله (صلی الله علیه و آله وسلم) می فرماید: «ای علی عقل آن چیزی است که خیر به واسطه آن کسب می شود و رضایت خدا به واسطه آن طلب می گردد.»^۵

۱-۲. ظهور

^۱ افخمی اردکانی، تبیین روش های تربیت اجتماعی در نهج البلاغه، ص ۱۳.

^۲ دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، آرای دانشمندان مسلمان در تعلیم و تربیت و مبانی آن، ج ۳، ص ۸۹.

^۳ قائمی، زمینه تربیت، ص ۲۷.

^۴ همان.

^۵ مجلسی، بحار الانوار، ج ۷۴، ص ۶۲.

ظهور از ماده «ظهر» و بر وزن «فعلول» است که این وزن هم در اوزان مصادر ثلاثی مجرد استعمال شده مانند خروج، جلوس و .. هم در اوزان جمع مکسر مانند شמוש که جمع شمس و فلوس که جمع فلس است. حال اگر «ظهور» مصدر باشد به معنای آشکار شدن، نمایان شدن و ... می‌باشد. مانند ظَهَرَ - ظُهِرَ؛ آشکار شد، نمایان شد، جمع آن ظهورات است.^۱ ظهور در لغت نامه فارسی نیز به معنی ظاهر شدن، آشکار شدن و به معنای ظهور شخص امام زمان است.^۲

در اصطلاح دینی یعنی پایان انتظار شیعیان و پیدا شدن حضرت مهدی عجل الله در جامعه بشری یا پایان غیبت حضرت مهدی عجل الله است.^۳

چنانچه پروردگار متعال می‌فرماید: «وَلَا يُبْدِيَنَّ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا...»؛ به زنان با ایمان بگو زینت خود را جز آن مقدار که نمایان است آشکار ننمایند.^۴ ظَهَرَ در این آیه به معنای آشکار و نمایان کردن می‌باشد. اگر ظهور را به معنای پشت و آنچه خلاف بطن است بدانیم، در این صورت جمع مکسر خواهد بود که مفردش «ظهر» خواهد بود که این مصدر علاوه بر «ظهور» به «أظهر» نیز جمع بسته می‌شود. مانند فلوس و أفلس که جمع فلس هستند.^۵ آنچه در قرآن از این واژه مورد استفاده قرار گرفته است، به همان معنای دوم و یا «پشت‌ها» خواهد بود.

واژه ظهور از اصطلاحات بسیار رایج در فرهنگ مهدویت به شمار می‌آید و از نظر اصطلاحی مقصود ظاهر شدن حضرت مهدی عجل الله پس از پنهان زیستن طولانی، برای قیام و برپایی حکومت عدل جهانی است.^۶ و آن معنی که مورد نظر است در این مقاله معنی اصطلاحی واژه ظهور است.

۲. مهدویت و انتظار فرج

مهدویت و انتظار فرج یکی از مهم‌ترین موضوعات در آموزه‌های اسلامی است. مهدویت به معنای ظهور منجی موعود در آخرالزمان و انتظار فرج به معنای آماده‌سازی و چشم‌انتظار بودن برای آن ظهور است. این موضوع در کتب دینی و روایات به‌طور گسترده مطرح شده و مسلمانان همواره به آن امیدوار

^۱ افرام بستانی، فرهنگ ابجدی، صص ۵۹۱-۵۹۰.

^۲ آذرنشین فام، معارف مهدوی، ص ۲۱۱

^۳ تونه‌ای، فرهنگ الفبای مهدویت ص ۴۷۵.

^۴ نور: ۳۱.

^۵ افرام بستانی، فرهنگ ابجدی، ص ۵۹۰.

^۶ سلیمیان، درسنامه مهدویت، ج ۳، ص ۲۳۶.

علاقه‌مندان قرار داد. همچنین می‌توان در این مراکز، دوره‌های آموزشی و کارگاه‌های تخصصی با موضوع مهدویت برگزار کرد.^۱

ج: ارائه مشاوره و راهنمایی به منتظران

مساجد و مراکز فرهنگی می‌توانند با ارائه مشاوره و راهنمایی به منتظران، در زمینه‌های مختلف مانند سبک زندگی مهدوی، وظایف منتظران، آمادگی برای ظهور و... یاری‌گر آنها باشند. برای این منظور، می‌توان از روحانیون و کارشناسان مجرب در این زمینه استفاده کرد. علاوه بر اقدامات فوق، مساجد و مراکز فرهنگی می‌توانند با استفاده از ابزارهای نوین مانند فضای مجازی، شبکه‌های اجتماعی و... نیز در ترویج فرهنگ انتظار و تربیت مهدوی نقش‌آفرینی کنند.^۲

در نهایت، لازم است که در تمام فعالیت‌های مساجد و مراکز فرهنگی در زمینه مهدویت، به نکات زیر توجه شود:

محتوای فعالیت‌ها باید بر پایه معارف و آموزه‌های صحیح مهدویت باشد؛ فعالیت‌ها باید به گونه‌ای باشد که برای مخاطبان در سنین و گروه‌های مختلف جذاب و مفید باشد. در ارائه مطالب، باید از روش‌های متنوع و خلاقانه استفاده شود. زمینه لازم برای پرسش و پاسخ و گفتگوی آزاد در مورد مهدویت فراهم شود. با ایجاد فضای معنوی و روحانی، زمینه انس بیشتر مخاطبان با امام زمان (عج) و آموزه‌های مهدویت فراهم شود. با اهتمام و برنامه‌ریزی صحیح، مساجد و مراکز فرهنگی می‌توانند به عنوان سنگرهای ترویج فرهنگ انتظار و تربیت مهدوی، نقش‌آفرینی موثری در زمینه‌سازی برای ظهور امام زمان (عج) داشته باشند.

^۱ سلیمیان، درسنامه مهدویت، ج ۱، ص ۲۸۵.

^۲ ملایی، سبک زندگی منتظرانه، ص ۱۵۲.

نتیجه گیری

انتظار فرج امام زمان (عج)، نه صرف منتظر ماندن، بلکه مسیری آگاهانه و پویا برای آماده سازی خود و جامعه برای استقبال از آن حضرت است. در این مسیر، نهادهای تربیتی، نقشی کلیدی در تربیت نسلی منتظر، صالح و با بصیرت ایفا می کنند. در این مقاله، به بررسی راهکارهای تربیتی زمینه ساز ظهور در نهادهای تربیتی پرداخته شد. با توجه به مبانی نظری ارائه شده، مشخص شد که برای تربیت نسلی منتظر، باید بر تقویت باورها و اعتقادات دینی، پرورش اخلاق و فضایل انسانی، ارتقای دانش و بصیرت و تقویت مهارت های فردی و اجتماعی تمرکز کرد.

در ادامه، به نقش هریک از نهادهای تربیتی در این زمینه اشاره شد. خانواده به عنوان اولین و مهم ترین نهاد تربیتی، با الگودهی صحیح، ایجاد فضای مهدوی در خانه و تشویق فرزندان به دعا برای فرج، می تواند نقشی اساسی در تربیت منتظران ایفا کند. آموزش و پرورش نیز با گنجاندن مباحث مهدویت در برنامه درسی، برگزاری اردوها و مسابقات فرهنگی و دعوت از کارشناسان مهدویت، می تواند در این زمینه نقش آفرینی کند. مساجد و مراکز فرهنگی نیز با برگزاری جلسات و مراسم مذهبی، تاسیس کتابخانه و کانون های فرهنگی مهدویت و ارائه مشاوره و راهنمایی به منتظران، می توانند به عنوان سنگرهای ترویج فرهنگ انتظار و تربیت مهدوی عمل کنند.

در نهایت، برای اجرایی کردن راهکارهای ارائه شده، لازم است که همه آحاد جامعه، به ویژه خانواده ها، مربیان و پرورشیان، مسئولان و متولیان نهادهای تربیتی، با یکدیگر هم صدا و هم دل شده و با برنامه ریزی دقیق و اهتمام جدی، در مسیر تربیت نسلی منتظر و زمینه سازی برای ظهور امام زمان (عج) گام بردارند.

منابع

- ✓ قرآن کریم ترجمه محسن قرائتی.
- ✓ نهج البلاغه ترجمه محمد دشتی.

کتاب

۱. آذرنشین فام، سعید، معارف مهدوی، قم: بوستان کتاب، چاپ اول، ۱۳۹۳ش.
۲. ابن بابویه، محمد بن علی، کمال الدین و تمام النعمه، تحقیق: علی اکبر غفاری، قم: النشر الاسلامی، چاپ دوم، ۱۴۰۵ق.
۳. افرام بستانی، فواد، فرهنگ ابجدی، مترجم: رضا مهیار، تهران: اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۷۰ش.
۴. البحرانی، السید هاشم الحسینی، البرهان فی تفسیر القرآن، قم: موسسه بعثت، ۱۳۷۴ش.
۵. پاینده، ابوالقاسم، نهج الفصاحه، قم: انصاریان، ۱۳۸۳ش.
۶. پورسید آقایی، مسعود، با جاری انتظار، تهران: آینده روشن، ۱۳۹۰ش.
۷. تونه‌ای، مجتبی، فرهنگ الفبای مهدویت، تهران: مشهور، ۱۴۰۰ش.
۸. جامعه المصطفی، منشور جمهوری اسلامی ایران، قم: جامعه المصطفی (ص) العالمیه، چاپ اول، ۱۳۹۲ش.
۹. جعفری، جواد، اشتراکات شیعه و اهل سنت در عقیده مهدویت، تهران: نشر مشعر، ۱۳۹۳ش.
۱۰. حسینی اشکوری، سید احمد، مبانی اعتقاد به مهدویت: راهکارها و پاسخ‌ها به شبهات، قم: مسجد جمکران، چاپ اول، ۱۳۹۰ش.
۱۱. دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، آرای دانشمندان مسلمان در تعلیم و تربیت و مبانی آن، تهران: سمت، چاپ اول، ۱۳۷۷ش.
۱۲. دهخدا، علی اکبر، لغتنامه دهخدا، تهران: انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۷۷ش.
۱۳. رضایی آدریانی، محمد، درآمدی برچیستی و چرایی حماسه عظیم اربعین حسینی، قم: مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما، جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۶ش.
۱۴. سلیمیان، خدامراد، درسنامه مهدویت، قم: بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود علیه السلام، ۱۳۹۶ش.
۱۵. الصافی الگلپایگانی، لطف الله، منتخب الاثر فی الامام الثانی عشر علیه السلام، بیروت: موسسه الوفاء، چاپ دوم، ۱۴۰۲ق.
۱۶. طاهرزاده، اصغر، بصیرت و انتظار فرج، تهران: پردیس، چاپ اول، ۱۳۹۰ش.
۱۷. طبری، ابن جریر، تاریخ الامم و الملوک، بیروت: دارالثرات، بی‌تا.
۱۸. عباسی، رسول، الگوی اثربخش مسجد، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۱ش.
۱۹. عبدالهی، ابراهیم، مهدی باوری در کودکان، قم: بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود (علیه السلام)، ۱۳۹۶ش.
۲۰. قائمی، علی، زمینه تربیت، تهران: امیری، چاپ هشتم، ۱۳۷۸ش.

۲۱. قرائتی، محسن، بررسی نقش و وظیفه نهادهای دینی در ترویج نظام تربیتی انتظار محور، قم: گفتمان مهدویت سخنرانی‌های گفتمان سوم، چاپ سوم، ۱۳۸۷ش.
۲۲. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، تهران: اسلامیه، ۱۳۶۳ش.
۲۳. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، تصحیح: محمدباقر بهبودی، تهران: اسلامیه، چاپ چهارم، ۱۳۸۶ش.
۲۴. محدثی، جواد، راههای ایجاد محبت اهل بیت علیهم السلام در نوجوانان و جوانان، فرهنگ کوثر، شماره ۲۹، ۱۳۷۸ش. پرتال جامع علوم انسانی.
۲۵. ملایی، حسن، ما منتظریم، قم: بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود علیه السلام، ۱۳۹۶ش.
۲۶. مهدی پور، علی اکبر، روزگار رهایی، ترجمه یوم الخلاص فی ظل لاقائم المهدی علیه السلام، تهران: افاق، چاپ دوم، ۱۳۷۱ش.
۲۷. النعمانی، محمد بن ابراهیم، الغبیه للنعمانی، مصحح: علی اکبر غفاری، تهران: نشر صدوق، چاپ اول، ۱۲۹۷ق.

نشریات

۱. اخلاقی، اسماعیل، تربیت دینی در عصر مدرن، پاه حوزه، شماره ۲۵۸، ۱۳۸۸ش. پرتال جامع علوم انسانی.
۲. افخمی اردکانی، محمد علی، تبیین روش های تربیت اجتماعی در نهج البلاغه، فصلنامه النهج، ش ۲۱ و ۲۲، ۱۳۸۶ش.
۳. بقایی و همکاران، الگوی مفهومی عملیاتی راه انداز راهبردهای تربیت معدوی در نظام آموزشی کشور، فصلنامه علمی- پژوهشی مشرق موعود، سال هفتم، شماره ۲۶، تابستان ۱۳۹۲ش.
۴. حسینی، سید حسن؛ حسینی، سیده آمنه، آثار تربیتی غیبت امام زمان، مطالعات مهدوی، دو فصلنامه علمی تخصصی، سال چهاردهم، شماره ۵۶، پاییز و زمستان ۱۴۰۲ش.
۵. رستمی، رضا؛ نصراللهی، محمد صادق، بایسته‌های عدالتخواهی از دیدگاه رهبر معظم انقلاب، فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، دوره ۲۳، شاره ۸۹، بهمن ۱۳۹۹ش.
۶. صمدی، معصومه، مهدویت رسالت نظام تعلیم و تربیت در شکل دهی جامعه مهدوی، نشریه علوم انسانی دانشگاه امام حسین (علیه السلام)، شماره ۶۶، شهریور ۱۳۸۶ش.
۷. عبدالحی، ابراهیم، نهادینه سازی آموزه‌های مهدوی در کودکان، پژوهشنامه تربیت تبلیغی، شماره ۹ و ۱۰، پاییز و زمستان ۱۳۹۴ش.
۸. فقیهی، علی نقی، آموزه‌های تربیتی اهل بیت علیهم السلام در زمینه اخلاق مهدوی، فصلنامه عمی- ترویجی پژوهش های مهدوی، سال دوم، شماره ۸، بهار ۱۳۹۳ش.
۹. مرزوقی، رحمت لله، سیمای مهدویت در برنامه‌های آموزشی مدارس: رویکردی به فلسفه تربیتی انتظار، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، دو فصلنامه علمی - تخصصی، سال سوم، شماره ۷، اسفند ۱۳۸۷ش.
۱۰. مرزوقی، رحمت الله؛ راضی، الهام، فلسفه تربیتی انتظار: رویکردی به نقش مدارس در تربیت نسل منتظر، پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، سال بیست و هفتم، دوره جدید، شماره ۴۳، تابستان ۱۳۹۸ش.

۱۱. ملایی، حسن، سبک زندگی منتظرانه، قم: بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود (علیه السلام)، ۱۳۹۵ش.
۱۲. میرباقری، سید محمد مهدی، تکالیف مومنین در عصر غیبت، پرتال حوزه نت. ۱۴۰۰/۰۷/۰۸.
۱۳. نجم، نجمه، مهارت‌ها و راهکارهای تربیت مهدوی، قم: موسسه بنیاد فرهنگی مهدی موعود (عج)، چاپ اول، ۱۴۰۱ش.

سایت

۱. خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم در سالروز میلاد خجسته امام زمان (عج)، ۱۳۷۹/۰۸/۲۲.
۲. خامنه‌ای، بیانات در دیدار رئیس و مسئولان قوه قضاییه، ۱۴۰۱/۰۴/۰۷.
۳. خامنه‌ای، بیانات در دیدار مردم قم، ۱۳۷۰/۱۱/۳۰.
۴. خامنه‌ای، عدالت، مفهومی قابل تحقق، نه آرمانی، ۱۳۹۰/۰۲/۲۷.
۵. خامنه‌ای، سخنرانی تلویزیونی به مناسبت ولادت حضرت امام زمان (عج)، ۱۳۹۹/۰۱/۲۱.
۶. قزی، رضا، محورهای مدیریتی حکومت امام مهدی (علیه السلام) در عصر ظهور، مدیریت در اسلام، شماره ۳۷، پاییز و زمستان ۱۳۹۷ش. پرتال حوزه نت.
۷. مزینانی، محمد صادق، حکومت اسلامی در عصر انتظار، نشریه حوزه، شماره ۷۰-۷۱، ۱۳۷۴ش. پرتال جامع علوم انسانی.
۸. موسوی گیلانی، سید رضی، راهکارهای توسعه فرهنگ مهدویت، موعود، شماره ۴۵، ۱۳۸۳ش. پرتال جامع علوم انسانی.
۹. معین الاسلام، مریم، خانواده باید نسل مهدوی تربیت کند، پرتال خامنه‌ای، ۱۴۰۰/۱۲/۲۳.